

5

ΜΙΑ Α

ΜΙΑ ΓΥΝΑΙΚΑ ΓΙΑ

ΤΟΝ ΑΝΤΡΑ ΤΗΣ

5

Οταν μπήκαν οί Γερμανοί μᾶς εἶπαν πὼς θὰ μᾶς κυνηγήσουν. Στούς τόσους μῆνες ἀρχίσαν πατοῦσαν τὰ σπίτια, μᾶς γδῦσαν τὰ νοικοκυριά, πέρναν ροῦχα, καρπούς, ζωντανά, χοιρινά, μὲ δικούς μας μαζί. Θέλαμε νὰ φύγωμε στὰ ὄρεινὰ χωριά. Κίνησε ὁ ἄντρας μου πρῶτος. Ἔμεινα μὲ τὰ 4 παιδιά. Ἐνα μεσημέρι ἀκούω «ἔρχονται νὰ μᾶς πιάσουν» δουλεύαμε στὰ περβόλια μᾶς περικυκλώσαν. Ἐγὼ ξεγλύστρισα μὲ τὰ δυὸ μεγαλύτερα. Ἦρθαν ἤβραν τὰ 2 μικρά, κοιμόμαστε στὶς συκιές. Τραβᾶ ἕνας τόπλο νὰ τὰ σκοτώσει, σὰν πουλιά. Εἶχαν συλλάβει κι ἕναν μπάρμπα μου. Τοὺς λέει «Ψυχικό, τί θὰ σκοτώστε; τί θὰ καταλάβετε;...» τ' ἄφησαν. Ἐγὼ τράβηξα, γύρευα τὸν ἄντρα μου. Ἐγὼ αὐτὸν καὶ κεῖνος ἐμένα. Κατέβηκε μὲ τοὺς ἀντάρτες τὴ νύχτα, πῆγε στὸ χτήμα. Δὲν εἶχαν πάρει τὴ γίδα μας, τὴν ἄρμεξε, τοὺς ἔδοσε γάλα, λέμε γιὰ τὰ δυὸ μικρὰ τώρα, τόνα ἦτονε δυὸ χρονῶ καὶ τᾶλλο ἔξη. Τ' ἄφηκε πάλι στὰ δέντρα ἔπο κάτω. Ἦτονε ἀνοιξη. Τὸ μεγάλο ἔπαιρνε τὸ μικρὸ καλικούτσα στὸν ὄμο πηγαίνανε στὸ αὐλάκι καὶ πίνανε λίγο νεράκι... Ἐπειτα ἐγὼ σὲ δυὸ μέρες κατέβηκα τὰ πῆρα, μοῦ ρίξανε ἀπὸ κατάντικρο, μᾶς εἶδε κάποιον φυλάκι, μὰ φύγαμε. Μείναμε σὲ πὶὸ ψηλὸ χωριό.

Μιὰ μέρα εἶχανε συγκέντρωση σὲ ἄλλο χωριό. Στείλανε μπροστὰ δυὸ ἀντάρτες πῆγαν στὸ σχολεῖο γιὰ νὰ μαζωχτοῦν οἱ χωριάτες. Ὁ δάσκαλος ἦτανε πατριώτης μὰ οἱ δικοί του ἀντίθετοι. Βγήκαν μπροστὰ τους, δυὸ οἱ ἀντάρτες, οἱ ἄλλοι πολλοί, τοὺς βουτᾶνε, τοὺς δένουνε νὰ τοὺς ρίξουνε σ' ἕνα ξεροπήγαδο. Ἦρθαν ὡς καὶ γυναῖκες νὰ τοὺς βαρέσουν μὲ τσεκούρια. Μιὰ θειὰ τοῦ δασκάλου ἔτρεξε χτύπησε τὴν καμπάνα νὰ πάρουν εἶδηση οἱ ταγματα-

σφαλιτες και Γερμανοι απ' το φυλακιο. Βαλαν φωτια. Καθως ειδε ο αντρας μου απ' αγναντια, ειχαν παρατηρητηριο δικο τους, τη φωτια «τι να τρεχει;» Ήσυρε και μια γυναικα μια φωνη «Ε Αριστειδη σκοτωσαν τα παιδια» ηρθαν μαζι ολοι στο χωριο. Βρισκουν μια γρια και κεινη που χτυπουσε την καμπανα, τη μισουσε ολο το χωριο αυτην, ειχανε τα εχοντα τους αυτοι, δεν ειχαν αναγκη, οπου τους ριξανε μια, η γρια καθησε χαμω την πηρε δω, στον ωμο.

Στο χωριο εμεις ξυπολυταριο, κροο, ψειρα με ουρα, πεйна. Κι ολο ξενυχτι «ερχονται οι Γερμανοι...» «ερχονται ταγμασφαλιτες...» τρουωναμε σε λαγκαδια, σε ρεματα, οτι βρισκαμε τρωγαμε, κανενα φρουτο αγριο, ημερο. Του λογγου ζωη.

Ο αντρας μου ηταν σ' αλλη Περιφερεια στην Αλ... Με τις πορειες τις ταλαιπωριες του προηστηκε το γονα του, μου τον φεραν ξαπλωμενον σε μια κουρελου, τον κρυψαμε στο βουνο, εκει τον γιατρενα μηνες. Οικονομουσαμε καμια μπουκια τυρι απ' τα χωρια, ψωμι σπανιο. Ειχε νερο εκει, δυο πηγαδια. Τον ποτιζα φασκομηλο, χαμομιλι, απ' την πλεξίδα του σκορδου, ροβη βρασμενη, εκανα καταπλασματα, εδω μας φεραν την ειδηση «φυγαν οι Γερμανοι».

Κατεβηκαμε στο χωριο, τιποτα σπιτι, μειναμε σ' ενα κελλι στην αυλη της Εκκλησιας. Παιει εκεινος να παραδοσει τ' οπλο του, 2-3 μερες πορεία. Ειχαν μεινει κατι σταφυλακια να τρουγησω, ειχα 3 χρονια να μπω στ' αμπελι να τρουγησω. Ήστερα θελαν να πιασουν παλι τον αντρα μου, πηρανε τη σταφιδα μας αυτη. Παλι οι δικοι μας. Παλι αρχισαν οι διωγμοι.

Εγω ημουνα εγκυος τότε, παιδοκομισα οπως - οπως μα δε μου ζησε το παιδι, πεθανε στις 7 μερες. Παιμε να το θαψωμε. Μας ειχαν πεθανει αλλα δυο, θελαμε να τα ξεθαψωμε αυτα. Να και βλεπομε δυο φορτηγα, μεσα ταγμασφαλιτες. Λακισαμε. Θελανε να τον πιασουνε. Πιασανε κατι συγγενεις. Ο αντρας μου κρυφτηκε σε κατι σπηλαια. Εγω δουλενα στο χωραφι ολη μερα κι ολη νυχτα περπατουσα, να του κουβαλησω να φαιει. Ως και νερο του πηγαινα. Εκει δεν ειχε ουτε νερο. Απο βραδυς τουλεγα θα στο φερω αυριο στο ταδε μέρος και το πηγαινα.

Μια μερα, μου λεει μια ξαδερφη μου «ο Μ. ειναι στο ταδε χωριο, φυλαχτειτε». Τ' απογεματακι μαζενα χορτα στον οχτο, ακω και πεφτουν οπλα, μπαινω στο καλυβι.

Βάζω τὰ χόρτα γὰ βράσουνε πλακώσανε: «ποῦ 'ναι ὁ ἄντρας σου Κυρά μου;» — «Ποῦ ξέρω ποῦ εἶναι;». Φύγανε οἱ πρῶτοι νὰ τις ἄλλοι. Τὰ παιδιά κουκουλωθήκανε στὰ ροῦχα κλαίγανε. Ἦρθε μέσα ἕνας Καλόγερος αὐτὸς ἔβγαλε ὄνομα, ἔκανε πρῶτα πὼς ἀσκήτεψε ὕστερα γίνηκε τὸ πιὸ μοβόρο θηρίο. — «Ποῦ ἔχετε ὄπλα;» «Δὲν ἔχομε. Μᾶς τὰ πήρατε...» Βαστοῦσε τὸ σκερπάνι, πέφτει κράπα-κράπα χαλνᾶ τὴν καλαμωτὴ, ρημάζει τὸ καλύβι. Πρωῖ-πρωῖ, μόλις φώτισε πάω νὰ δέσω τὴν κατσίκα ἀκούω σκυλιά. Εἶχανε βρεῖ τὸν ἄντρα μου. Τὸν μαρτύρησε μιὰ ξαδέρφη. Ἀκούω καὶ φωνάζανε «Ἦθελε λαοκρατία, ἔ;» Ἀκούει καὶ τὸ παιδί μας, ἔβαλε τις φωνές «ὁ μπαμπάς μου» ἦταν ἐννέα χρονῶ, πὼς κατάλαβε; Ἀνεβαίνω τρεχάτη, περνῶ ἀπὸ κάτι φραγκοσυκιές, φτάνω στῆς μάνας μου ἔρχεται μιὰ ἐκεῖ καὶ λέει «τοὺς σκοτώνουνε» τρέχω βουτάω τὰ παιδιά μου, τοὺς εἶχανε πάει στὸ σχολεῖο, μὲ βρίσκουνε στὸ δρόμο κάτι γυναῖκες, πέφτουν νὰ μὲ χτυπήσουν, βαστοῦν δοκάρια, τσάπες, λακίσαμε, φτάνω στῆς μάνας μου, ἀφίνω τὰ παιδιά ξανακινάω. Στὸ δρόμο βγαίνει ὁ τρομοκράτης Μ. «Πίσω», «δὲν πάω πίσω θὰ πάω στὸν ἄντρα μου» μοῦ δίνει μιὰ πέφτω, σηκώνομαι καὶ πάλι καὶ πάλι, μὲ πῆρε ὕστερα ἡ μάνα μου. Κι ἕνας ξυπολιάρης φώναζε «ποῦ ἔχετε τὰ ὄπλα; Βαρῆτε τις γυναῖκες». Φώναξα κι ἐγὼ «Κακοῦργοι. Τὸν ἔχετε στὰ χέρια σας, τὸν σκοτώσατε, μᾶς χαλάσατε τί γυρεύετε;» Στὴ μέση τοῦ χωριοῦ ἦταν τὸ σπῆτι μας καμένο, μόνο μιὰ σκάλα πέτρινη ἀπόμεινε, μὲ κυνηγούσανε καὶ γὼ ἐκεῖ ἀνέβηκα, ὕστερα ἔπεσα στὰ πόδια τῆς μάνας μου. Ὑστερα μοῦ λένε «νὰ βρεῖς ζὸ νὰ πᾶς νὰ πάρεις τὸν ἄντρα σου». Τὰ χέρια του κρέμονται σ' ἕνα γαῖδούρι πάνω, σὰν κανέναν γάτο πεταμένον, τρέχω. Τὸν εἶχε γλυτώσει ἕνας ἀνηψιός μας πὸν εἶχε γλυτωμένον κι αὐτὸν πάνω σὲ κάτι ἀντίποινα. Τοῦ φώναξα ἐγὼ αὐτοῦ «Κακοῦργε δὲ σὲ γλυτώσαμε; Γιατί σὲ γλυτώσαμε, ἄχ...»

Τὸν πηγαίνανε σὲ κάποιο παράμερο περβόλι τὸν περάσανε μπῆροστά μας, «ἔλα κοντὰ μάνα» φωνάζω τῆς μάνας μου, τρέχω ξοπίσω ξυπόλυτη, λασποκυλισμένη, τοὺς κύλισε χάμω, τὸν μισοσηκώσανε, ἀπὸ πίσω ἐμεῖς μοῦ λένε «πρόλαβε φέρε ἀστυνομία» κινῶ μιὰν ὥρα μὲ τὰ πόδια, βρίσκω τὸν Ἀστυνόμο «Κυρ Ἀστυνόμε ψυχικό, μᾶς σκοτώνουνε» — «Τί γίνεται;» — «Ὁ Καλόγερος...». Τὸν ξέρανε. Εἶχε πειράξει κι ἕνα κοριτσάκι. «Τί νὰ σοῦ κάνω; Μόνο τρεῖς ἄντρες ἔχω...».

Τέλος πάντων ἤρθε κινοῦμε, πῆρε καὶ τὸ γιατρό.
«Ἄχ μιὰ φλέβα τῆς ζωῆς του νὰ τοῦ χει μείνει Παναήτσα
μου ἄχ κι ἄς τὸν βροῦμε κεῖ δὰ πὺ τὸν ἄφισα...».

Φτάσαμε καὶ ἀκούσαμε τραγούδια στοῦ προέδρου τὸ
σπίτι, τραγουδούσανε ψήνανε ἄρνι. Μόλις μᾶς εἶδανε ὁ
Καλόγερος λάκισε. Βγαίνει ὄξω ὁ Μ. μὲ τὸ πολυβόλο,
πλησίασε, χαιρετηθήκανε μὲ τὸν Ἀστυνόμο «Κάνε στὴ
μπάντα τώρα» λέει ὁ Ἀστυνόμος «ἤρθαμε τώρα ἐμεῖς» ἄ-
δειασε ὁ Μ. τὸ πολυβόλο στὸν ἀέρα γιὰ τιμὴ, μᾶς ἄφησε
περάσαμε, πήγαμε στὸ σχολεῖο, εἶχανε τὸν ἄντρα μου ἄ-
πάνω σὲ δυὸ σκοτωμένους, εἶχε παγώσει. «Κάντε στὴν
μπάντα νὰ πάρωμε τοὺς ζωντανούς καὶ θὰ πᾶμε τοὺς πε-
θαμένους στὴν ἐκκλησιά, στὴ θέση τους». Αὐτονῶν τὰ κε-
φάλια σπασμένα, τοὺς εἶχανε ἀποτελειώσει μὲ σφυριά, τὰ
μυαλά τους εἶχανε κολλήσει χάμω. Ἐκεῖνον τὸν βάλουμε σ'
ἓνα πάπλωμα, τὸν σηκώσαμε καὶ μοῦ λέει ὁ γιατρός «βάλ-
τε του ζεστά» καὶ μοῦ λέει ὁ ἀστυνόμος κρυφὰ «νὰ βρεῖς
ζὸ νὰ φύγεις σὲ κάνα σπίτι δικό σου», τὸν δέσαμε πάλι
στὸ ζὸ μὲ τὸ πάπλωμα κατεβήκαμε στοῦ ξαδέρφου μου τὸ
σπίτι.

Ἐκεῖ πιά ἦ Ἐξουσία τὸν κλείσανε. Τὸν βγάλανε κι
ἔμεινε λέφτερος ἐπὶ Σοφούλη τότε, 25 μέρες. Καὶ πάλι τὸν
κλείσανε φυλακὴ.

Μοῦ λένε καὶ μένα «Σοφία νὰ φύγεις...» Ἔβγαλα τὰ
παιδιά ἓνα-ἓνα, τὰ κατέβασα στὴν ἀκροθαλασσιὰ καὶ φύ-
γαμε νύχτα. Ἔστερα ἔκανα 4 χρόνια νὰ πάω. Μᾶς κατα-
στρέψαν τὰ χτήματα ὅλα, ἐλιές, ἀμπέλια τὰ κόψαν ὅλα στὸ
σταύρωμα, τὰ κᾶναν ξύλα ξερά.

Ἐδῶ ἤρθαμε πάει χρόνια τώρα. Ἐκεῖνος δικάστηκε
θάνατο, ὅστερα τὸ κατέβασαν ἰσόβια, δὲν ἤρθε κανεὶς μάρ-
τυρας γιὰ μᾶς. Δὲν τοῦ βροῖχαν καὶ καμιὰ πράξη, ἔτσι δι-
κάστηκε.

Δουλεύουν τὰ 2 κορίτσια τώρα σ' ἐργοστάσιο τὸ ἓνα
τὸ μικρὸ θὰ βγάλει καὶ γυμνάσιο ἔχομε μιὰ σπουδαγμένη.
Ὁ γυιὸς εἶναι φαντάρης. Ὅ,τι μποροῦμε τοῦ στέλνομε
τοῦ πατέρα μας. Ἄχ πῶς τὰ παλεύομε μεῖς τὸ ξέρομε.
Κι ὀλοένα ἐλπίζομε μπᾶς καὶ τὸν βγάλουνε.

6 ΜΙΑ Α

ΜΙΑ ΓΥΝΑΙΚΑ ΓΙΑ

ΤΟΝ ΑΝΤΡΑ ΤΗΣ

6

Γνωριστήκαμε τὸ '45. Εἴμαστε ἀπὸ ἓνα χωριό. Εἴχαμε χαρὲς τότες πὼς ἐλεφτερωθήκαμε εἴχαμε λίγη περιουσία χτηματική, ἀμπέλι σταφίδα, λίγες ἐλιές. Λέγαμε πὼς νικήσαμε «νικήθηκε τὸ μεγάλο θηρίο θὰ ζήσωμε σὰν ἄνθρωποι» ἔλεγε κείνος θὰ προκόψωμε, διώξαμε τὸ φασισμό. Πήγαμε στὸ πανηγύρι ποὺ γίνεται στ' ἄλλο χωριό τὸν Αὐγούστο, συμφωνήσαμε 4 φιληνάδες νὰ πᾶμε παρέα. Μᾶς λέει ἐκεῖνος: «πᾶτε κι ἔρχομαι» θέλαμε νὰ διασκεδάσωμε ὅλοι μαζί. Χρόνια εἴχαμε νὰ ἰδοῦμε πανηγύρι πόλεμος κατοχή, ἐγὼ δὲν εἶχα πάει ἄλλη φορὰ, ἤμουνα τότε 17 χρονῶν. Πήγαμε καθίσαμε σ' ἓνα τραπέζι μακρὸ. Καθένας εἶχε φέρει τὰ φαγιά του, σταφύλια πιάθησαυρός. Σὲ μιὰ στιγμή τὸν βλέπω κι ἔρχεται. Ἔρχεται μοῦ χτυπᾷ τὴν πλάτη. Τοῦ λέω «ἄργησες...» — «Μὲ πιάσανε καὶ μὲ χτυπῆσαν οἱ ἐθνοφυλάκοι». Αὐτοὶ φανερώθηκαν τότες. Ὅμως αὐτὸς πάλι μὲ τὸ κέφι του, ἔβγαλε χτενίστηκε ποὺ τὸν εἶχαν δείρει μ' ἔβαλε μπρὸς στὸ χορὸ, κέρασε. Χορέψαμε ὅλη τὴ νύχτα καὶ κινήσαμε γιὰ τὰ σπίτια μας μετὰ τὴν λειτουργία, τὸ πρωτὶ. Κατὰ τὸ μεσημέρι μὲ εἰδοποιοῦνε ὅτι τὸν πιάσανε πάλι καὶ τὸν ἔχουν στὸ κατώϊ, στὸ σταθμό. Πάω ἅμα βράδυασε σκύβω ἀπὸ μιὰ τρυπίτσα «μὴ στενοχωριέσαι Τασία» μοῦ λέει, «θὰ σταθεῖς καλὸς καβαλάρης καὶ σὺ τώρα».

Ὁ σκοπὸς μ' ἔδιωξε μὲ κοντακιές. Τὸν σηκώσανε νύχτα. Ὑστερα τὸν περάσανε στρατοδικεῖο στὴν Πάτρα, δικάστηκε ἰσόβια. Μὴ ρωτᾷς τὸ γιατί. Ἔτσι δικάζαν τότε. Ποιὸς ἤξερε τίποτα, πιάναν κόσμο σάματι ἦτανε πουλιά. Τοὺς χάναμε. Δικάσανε κι ἄλλους 11 μαζί, ὅλοι ἀπ' τ' ἀντάρτικο φίλοι. Οὔτε ξέρω καὶ πόσοι ἐκτελεστήκανε. Ἔμεινα κρουμμένη ἐγὼ σ' ἄλλο χωριό. Ἄμα λίγο μαλακώσα-

νε τὰ πράματα ἔμαθα πὼς τὸν εἶχανε φυλακὴ στὴν Αἴγινα πῆγα καὶ τὸν εἶδα. Στὰ 10 χρόνια. Τὸν εἶχα ἰδεῖ ἄλλη μιὰ φορὰ στὸ Μεταγωγῶν. Σὲ κακὸ χάλι χτυπημένος. Τὸν εἶχαν βασανίσει. Τὰ ροῦχα του κουρέλια καὶ δὲ μ' ἀφίνανε νὰ πλησιάσω ἅμα ἔλεγα πὼς ἤμουν ἀρρεβωνιαστικιά του. Τὸν πῆγαν στὰ Γιουῶρα ἐκεῖ ν' ἀκούσεις τυραννία.

Ἄμα τοὺς σηκῶσαν ἀπὸ κεῖ τοὺς φέρανε πάλι στὴν Αἴγινα. Πέρσι παντρεφτήκαμε. Ἦρθε καὶ παπὰς καὶ μᾶς στεφάνωσε σ' ἓνα ἰδιαίτερο καμαράκι μέσα στὴ φυλακὴ. Κουμπάρα ἦτανε ἡ γυναίκα ἑνὸς φίλου του συγκρατούμενου, τᾶφερε ὅλα, ὅλα ὄμορφα: στεφάνια, λαμπάδες, μοιράσαμε πάνω ἀπὸ 60 μπομπονιέρες. Ἦ γάμος στὴ φυλακὴ. Τώρα πάω εὔκολα. Ὅ,τι μπορῶ τοὺς κουβαλῶ. Δουλεύω νοσοκόμα. Δὲν εἶναι ὅμως δουλειὰ ταχτική.

7 ΜΙΑ

ΜΙΑ ΓΥΝΑΙΚΑ ΓΙΑ

ΤΟΝ ΑΝΤΡΑ ΤΗΣ

7

Εἴμεθα πρόσφυγες, δὲν ἤλθαμε τότε μὲ τοὺς πολλοὺς ἀλλὰ τὸ '35 ἀπ' τὴν Πόλη, τότε κατὰ ἐπαγγέλματα οἱ Τοῦρκοι μᾶς ἐδίωξαν, ὁ σύζυγός μου ράπτης, ἤλθαμε 8 ἄτομα: ἐμεῖς 2, 3 παιδιά 2 οἱ γονεῖς μας καὶ ἡ ἀδελφή μου. Περνούσαμε πολὺ δύσκολα, ἤλθαμε στὸ προάστιο ἐδῶ, ἐργασίαι λίγαι, πούλησαμε ὅ,τι φέραμε σιγὰ-σιγὰ, μὲ τὴν ψυχὴ ἐμείναμε, ἀπέθανε ὁ πατέρας μας, ἔλειψε καὶ τὸ μικροεμπόριον ποὺ ἔκανε, δηλαδὴ τσιγάρα καὶ σπίρτα... πολὺ πικραμένος ἀπέθανε καὶ μὲ τὴν ἐχθρική Κατοχή. Μὲ τὴν Κατοχή οὔτε ψωμὶ πλέον οὔτε τὰ χόρτα ποὺ ἐπωλοῦσαν στοὺς δρόμους δὲν εἶχαμε τρόπο νὰ ἀγοράσωμε, δὲν εἶχαμε βγεῖ τότε παρακεῖ... πῶς νὰ μεγαλώσεις παιδιά... ἐγὼ εἶχα τότε καὶ κάποια ἐπιληπτικὴ κατάσταση, μὲ ἄφισε καὶ κάποια ἀμνησία... Ἡ μητέρα ξενοδούλευε, ξενοέπλενε, δὲν ἔπαιρνε λεπτά, λεπτά τῆς Κατοχῆς βέβαια, παρὰ ὅ,τι τῆς ἔδιναν ἀπ' τὸ φαγητό τους, αὐτοὶ στὰ σπίτια ὅπου πήγαινε εἶχαν, δὲν τοὺς ἔλειπε τίποτε. Τέσσερα χρόνια ἔτσι πέρασαν, μιὰ φορὰ δὲν ἀναψε φωτιὰ νὰ μαγειρέψωμε φαγητό, ἂν ἔπαιρναν τὰ παιδιά κάποτε καμμιά μερίδα συσσίτιον αὐτὸ ἔτρωγαν, ἄς ἦταν καὶ χυλὸς ἀλεύρι σκουλικιασμένον.

Τότε εἰς τὸν συνοικισμὸν παρουσιάσθησαν ἰδεολόγοι ἀρκετοί, ἐκινήθησαν, ἡ ὀργάνωσις διεκλήρουξε, ἀκούσαμε ὅτι ἔπρεπε νὰ ἔχωμεν θάρρος πολὺ νὰ ζήσωμεν καὶ νὰ ἀντισταθοῦμεν στὸν κατακτητὴ. Ἐφάνηκαν στοὺς τοίχους συνθήματα. Ὁ ἄνδρας μου ἔγινε γραμματεὺς τοῦ ΕΛΑΣ, δὲν μὲ εἶπε τίποτε, πολλὰς ἡμέρας ἔλειπε, ἡμέρας καὶ νύχτες δὲν ἐρωτούσαμε, μὲ εἶπε δι' ἐράνους ποὺ γίνονται πρὸς διατροφήν — ὄχι διατροφήν ἰδικήν μας, τῶν συναγωνιστῶν. Βοηθούσαμε ὅλοι τὸ κατὰ δύναμιν, μᾶς ἔφεραν πλέ-

ναμε, μπαλώναμε, ἦταν οἱ ἀνύπαντροι καὶ οἱ νέοι πολλοί, τοὺς ἐξυπηρετούσαμε.

Ἐπιασαν τὸν ἄνδρα μου ἀμέσως τὸν πρῶτον χειμῶνα μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση. Τὸν κράτησαν στὸ Τμήμα τοῦ συνοικισμοῦ 2 μῆνες, δὲν μὲ ἄφισαν οὔτε μία φορὰ νὰ πλησιάσω, τοῦ ἔστελνα μὲ τὰ παιδιά ὅ,τι ἔβρισκα — νὰ πού δοκιμάζομε τώρα καὶ τὰ χειρότερα. Ἐπειτα τὸν ἐπῆγαν στὸ Χ' Κώστιον μεγάλο Ἰδρυμα, Ὁρφανοτροφεῖον, τώρα μεγάλη φυλακή, τὸν εἶδα πρώτην φορὰν μετὰ 3 μῆνες, ἐπήγαινα πεζῆ, δὲν εἶχα τὰ εἰσιτήρια, ἐκινούσα πρὶν φέξει. Ἐμαθα τοὺς συντομώτερους δρόμους. Ἀπὸ ἐκεῖ τὸν ἐπῆγαν στὰς Θήβας καὶ πάλι πίσω καὶ πάλι στὰς Θήβας. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἐτοιμάζουν δικαστήρια καὶ δίκας, συλλαμβάνουν χιλιάδες ἀριστερούς. Στὰς Θήβας ἀθωώθηκε. Τὸν ἔφεραν πάλι ἐδῶ. Ἐδῶ ἄλλο δικαστήριον. Κράτησε 8 ἡμέρας. Πενταμελὲς λέγεται. Δὲν ἐλείψαμεν οὔτε μίαν ἡμέραν, ἢ μητέρα μου καὶ 2 παιδιά, οἰκογενειακῶς. Ἄλλοτε πεζοποροῦμε πηγαίνοντας, ἄλλοτε εἰς τὴν ἐπιστροφήν. Καὶ ἄλλοι συγγενεῖς ὁμοίως.

Ἦσαν 17 εἰς τὸ ἐδώλιον, ἢ αἴθουσα ὑπερπλήρης μὲ συγγενεῖς. Ἀλλὰ καὶ μυστικοὶ πολλοί, γνωρίζονται ἀπὸ τὴν ὄψη. Ὁμιλοῦν καὶ ὑβριστικά. Ἐξετάζονται διὰ τὸν ἄνδρα μου 37 μάρτυρες, 35 εἶναι ἀστυνομικοί, αὐτοὺς πού εἶχαν ἐν ὑπηρεσίᾳ καὶ οἱ Γερμανοί. Ὅλοι μαρτυροῦν μὲ τὸ «ἄκουσα ὅτι...», «...μὲ εἶπαν ὅτι...» Πρόκειται διὰ νεαρὸν σκοτωμένον, ἐνεγράφη ὡς ΕΑΜίτης ἐπὶ Κατοχῆς, ὁ πατέρας του πληροφοροητῆς τῶν S.S. κάνουν ἐκβιασμούς. Διὰ τρόφιμα, διὰ κρυμμένους ἀνθρώπους μας καὶ ἄλλα. Εὐρέθης φονευμένος. Ἡ μητέρα κατέθεσε ὅτι πῆρε τὸ μάτι της μίαν ἡμέραν κάποιον ὑψηλὸν μὲ μακρὸν παλτὸ καὶ καπέλλο μαῦρο «...ἔκοβε βόλτες ἐμπρὸς στὸ σπίτι...» Παλτὸ δὲν εἶχε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὁ σύζυγός μου καὶ καπέλλο δὲν ἐφοροῦσε ποτέ. Ἡ ἀδελφή του κατέθεσε ὅτι γνωρίζει τὸ πρόσωπον, εἶχε λόγους, προσωπικοὺς τὸ πρόσωπον αὐτό, ἔφυγε μὲ τοὺς Γερμανούς.

— Ἀκούσατε, ἀκούσατε;

Ἐγὼ εἶμαι πού φωνάζω, μὲ σύρουν ἔξω οἱ χωροφύλακες.

— Ἀκουσες, δὲν ἀκουσες; φωνάζω καὶ εἰς τὸ χωροφύλακα.

— Κι ἂν ἀκούσαμε ἢ δὲν ἀκούσαμε... ψιθυρίζει αὐτός, ἀλλοίμονον... Φέρνει ἔπειτα ὁ καταδότης πατέρας κά-

ποιον φάκελλον καὶ μέσα δῆθεν γράφουν ἀπειλάς. Ὁ μὲν φάκελλος παλαιὸς κοινὸς φάκελλος τσαλακωμένος, τριμμένος, μέσα δὲ τὸ γράμμα ὀλοκαίνουργιο, ἀτσαλάκωτο. Οἱ δικηγόροι τὸ ἀναφέρουν: «παρατηρήσετε κύριοι δικασταί...» ὁ Πρόεδρος στρέφεται κατὰ τῶν δικηγόρων, ἀφίσαν τοὺς κατηγορούμενους, κατηγοροῦν τώρα τοὺς δικηγόρους. Ὁ εἰσαγγελεὺς μιᾶ μόνον ὑβριστικά: «...ὅταν σφάζατε, ὅταν ληστεύατε...» Δύο ἦσαν ὅλοι-ὅλοι γιὰ τὸν ἄνδρα μου οἱ μάρτυρες ὑπερασπίσεως, δύο ἐθνικόφρονες γείτονες. Εἶπε ὁ ἕνας ὅτι τὴν ὥρα κατὰ τὴν ὁποίαν ἔγινε δῆθεν ὁ φόνος πρὸς τὸ βράδυ, ὁ κατηγορούμενος ράπτης τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἔκανε πρόβα ἕνα καινούργιο σακάκι, ὅπου τὸν διακόπτει ὁ Εἰσαγγελεὺς: «Μετὰ τὸ αἷμα ποὺ χύσατε, εἶχατε ἀξαμτζιλίκι;» Μιλεῖ χλευαστικά, τουρκικά, λόγῳ τῆς καταγωγῆς μας. Ἐξάλλου μιὰ συγγενῆς των ἔπιασε τὸν μάρτυρα στὸ διάδρομο, τοῦ ὁμίλησε αὐστηρά: «Δὲ συνεννοηθήκαμε; πᾶς νὰ τὸν ἀπαλλάξεις;» Ἐφεραν καὶ ἄλλους, δῆθεν εἶναι γείτονες, ἀγνωστοί μας τελείως, εἶναι ἀπ' τὴν ὀργάνωση Χ, περιδιαβάζουν τοὺς διαδρόμους, μερικοὶ ἔχουν ὅπλα εἰς τὴν πίσω τσέπη, θέλουν νὰ γίνει φασαρία, νὰ ἐπιτεθοῦν ὅταν περνοῦν οἱ κατηγορούμενοι, δῆθεν ἀπὸ δικαίαν ἀγανάκτησιν, οἱ χωροφύλακες δῆθεν μᾶς προστατεύουν. Κατὰ τὴν διακοπὴν μᾶς ἐπιτρέπουν καὶ πλησιάζομε, τοὺς προσφέρομε κουλούρι, φρουῦτο. Τὴν ἀπόφαση ἀκούσαμε στὰς 2 τὸ πρωῖ, ὁ σύζυγός μου εἰς θάνατον. Πλησιάσαμε κοντά, μᾶς τὸ ἐπέτρεψαν, δὲν ἔκλαιπα παρουσία τῶν φρουρῶν, ἔτρεμα πολὺ, ἔτρεμε καὶ ἡ μητέρα. Ἐκεῖνος γέλασε διὰ νὰ μᾶς δόσει θάρρος, εἶπε: «Ξέρετε τὴν ἀλήθεια, κι ὁ Θεὸς κι ὁ Κόσμος τὴν ξέρει, μόνο θάρρος νὰ ἔχετε...» Δὲν ὑπῆρχε καὶ συγκοινωνία, πάλι ἐπιστρέψαμε πεζῇ, μᾶς πηγαίνανε τὰ πόδια μας, δὲν τὰ πηγαίναμε.

Πέρασαν ἀπὸ τότε 18 χρόνια...

ΜΙΑ Α

ΜΙΑ ΓΥΝΑΙΚΑ ΓΙΑ

ΤΟΝ ΑΝΤΡΑ ΤΗΣ

8

Είμαστε δυὸ ἀδελφὲς νιόπαντρες, μέναμε σ' ἓνα σπιτάκι συνοικιακό. Εἶμαστε κι οἱ 4 παράνομοι. Δουλεύαμε ὅλοι. Φεύγαμε πρωῖ-πρωῖ, καθένας στὴ δουλιά του, γυρίζαμε βράδυ. Ἐορτάζαμε τὴ συνάντησή μας, στρώναμε τραπέζι, τρέχαμε στὰ σκοτεινὰ μαυραγορίτικα στέκια κάτι νὰ ψουνίσουμε, πίναμε καὶ κρασί. Μὰ ἐξαντληθήκαμε ἀρκετά. Μᾶς βγάλανε ὕστερα οἱ ἀνάπηροι 2 μερίδες ἐπειδὴ καὶ μ' αὐτοὺς εἶχαμε σχέση ὀργανωτική. Πέραναμε δηλαδή 2 μερίδες μακαρόνια, ρύζι κι ὅ,τι ἄλλο εἶχανε μᾶς τὸ ρίχνανε, κανένα καρότο, γάλα χαλασμένο νὰ κάνουμε τραχανᾶ, τᾶφερνε ὁ Σταῦρος σὲ μιὰ σακούλα, ἡ μάνα μου καμιὰ φορὰ τύχαινε κεῖ, τᾶβγαζε κι ἔκλαιγε.

Κάναμε συναντήσεις καὶ συνδέσεις παράνομες, 10 καὶ 15 κάθε μέρα ποδαρόδρομος δηλαδή καὶ φορτωμένες ὑλικά. Μιὰ φορὰ πῆρα μιὰ πάροδο Πατησίων, μόλις ἔστριψα βλέπω μπλόκο. Νὰ γυρίσω πίσω; Ἴσως μ' εἶδε κανένα μάτι. Σὲ μιὰ πολυκατοικία στὸ ἰσόγειο βλέπω ἀκουμπισμένη στὸ παράθυρο μιὰ γυναίκα. Τῆς λέω: «Ἔχω ἐνόχληση κοιλιακή, μὲ συγχωρεῖτε, μοῦ ἐπιτρέπετε νὰ μπῶ;» —«Πέρασε» μοῦ λέει, μπῆκα μέσα καὶ μοῦδειξε. Ἄπ' τὴ μέση καὶ πάνω ἤμουνα παστωμένη μὲ χαρτιά. Θὰ ἔφραζε τ' ἀποχωρητήριο ἂν τὰ ἔριχνα μέσα. Τὰ λυπόμουνα κι ὅλας. Ρίχνω μέσα κάτι λίγα.

Ἡ γυναίκα μὲ κυττάζει τώρα καλὰ-καλά: «Θὰ σοῦ κάνω καφεδάκι, ἄς εἶναι καὶ ρεβίθι, δὲν πιστεύω νὰ σὲ πειράξει στὴν κοιλιά...» Τὸν ἔφερε καὶ πῆγε στὸ παράθυρο πάλι. «Πιές τον σιγὰ-σιγὰ...» μοῦ λέει. Σὲ λίγο μοῦ λέει: «πήγαινε στὸ καλὸ τώρα...» Μοῦτριψε καὶ τὰ μάγουλα, ἤμουνα φαίνεται χλωμή.

Αὐτὰ γιὰ νὰ σᾶς δόσω μιὰν ἰδέα πόσο μᾶς βοηθοῦσε ὁ κόσμος τὶς πρὸ πολλὰς φορὲς, κόσμος ἄγνωστος. Πῆγα μὲ τὴν ἀπελευθέρωση νὰ τὴ βρῶ μὰ εἶχε φύγει, ἦταν ἀπὸ ἐπαρχία.

Καὶ σ' ὅλα μέσα ὁ λαὸς μικρὰ καὶ μεγάλα.

Θυμοῦμαι ὅταν λευτερώσανε τοὺς 85 ἄρρωστους τῆς «Σωτηρίας». Ὁ Σταῦρος ὑπεύθυνος, ὁ ἄντρας μου. Ἐγὼ κάτι καταλάβαινα πὼς ἐτοιμάζεται, μὰ δὲν ἤξερα συγκεκριμένα. Μοῦ εἶπε ὕστερα πὼς κρεμάστηκε στὸ νοσοκομειακὸ αὐτοκίνητο πὺ μπαίνει μέσα τ' ἀπόγεμα, ξέραν τὶς ὥρες, παράστανε τὸ γιατρό. Ἀπ' τοὺς κρατούμενους μόνο 2 ξέρανε τὸ σχέδιο. Ἄμα τ' ἄκουσαν ὅλοι συγκινήθηκαν· μερικοὶ τὰ χάνουν, βάζουνε κάλτσες πάνω ἀπὸ παπούτσια, πυτζάμες πάνω ἀπὸ σακάκια. Οἱ 30 Ἐλασίτες ὕστερα κόψαν τὰ σύρματα μπῆκαν νύχτα, δέσαν τοὺς φρουρούς, ἔπειτα πέρασαν ὅλοι τὴ λεωφόρο, αὐτὸ ἦταν δύσκολο, τὸ πέρασμα, ὕστερα ὅλα ἦταν κανονισμένα, πὼς θὰ σκορπίζανε, σὲ ποιά σπίτια θὰ κρυφτοῦνε. Αὐτὰ γίνονται τὴ μέρα πὺ ἀνάλαβε ὁ Ράλλης, ἔκανε τὰ τάγματα.

Μὰ τὴν ἀγαλλίαση τοῦ κόσμου πὼς νὰ τὴν περιγράψω;

Στὸ φοῦρνο τᾶκουσα κι ἐγὼ στὴν οὐρά, εἶχε γίνει κιόλας μῦθος: «...κατέβηκε τὸ ΕΛΑΣ, στρατὸς ὀλόκληρος, πατῆσαν τὴ «Σωτηρία», λεφτερώσαν τοὺς κομμουνιστές, ὅλους τοὺς φυλακισμένους τοῦ Μεταξᾶ, μὲ τὰ ὅπλα στὸ χέρι, στὸ δάσος ἀκόμη καπνίζουνε οἱ φωτιὲς πὺ ἀνάψανε τὴ νύχτα...»

Ἐδῶ σημειώνεται κι' ἡ ἀφήγηση ἑνὸς κρατούμενου ἀπ' τοὺς ἀπελευθερωμένους τῆς «Σωτηρίας».

Τὰ βράδια ὅταν μᾶς κλειδώνανε μαζευόμαστε πότε στοῦ ἑνὸς ἄρρωστου τὸ κρεβάτι καὶ πότε στοῦ ἄλλου. Ἐκεῖνο τὸ βράδυ, τὴν παραμονὴ παρουσιάστηκε στοὺς θαλάμους ἀσυνήθιστη κίνηση: πέντε-πέντε οἱ κρατούμενοι κάτι λέγανε συναμεταξύ τους καὶ χωρίζανε. Ἦρθε ἡ σειρὰ μας. Ἐνας φίλος ἔκανε καὶ στὴ δική μας πεντάδα τὴν ἀνακοίνωση: «Ἀὔριο τὸ πρωὶ θὰ δραπετεύσωμε. Ἀπόφαση τῆς Ὀργάνωσης. Ἀμέσως τώρα θὰ πέσωμε ὅλοι στὰ κρεβάτια μας ντυμένοι. Δὲ θὰ πάρουμε μαζί μας τίποτα. Μόλις δοθεῖ τὸ σύνθημα, θὰ πεταχτοῦμε οἱ ἕξι ἐμεῖς, θὰ κάνουμε ὀμάδα καὶ θὰ βγοῦμε μαζί — καληνύχτα».

Ἔπεσα στὸ κρεβάτι ντυμένος, ἔτρεμα. Εἶχα συχνουρία, ὅπως κι' ἄλλοι κρατούμενοι τῆ νύχτα ἐκείνη. Δὲν εἶχε ξημερώσει καλὰ-καλὰ ἀκούσαμε διαστικά θήματα. Ἄνοιξε ἡ πόρτα, μπήκανε οἱ Ἐλασίτες μὲ πολιτικά. Μπάσανε μέσα τοὺς χωροφύλακες καὶ τοὺς δέσανε πάνω στὰ κρεβάτια. Ἐνας ἔκλαιγε: «Μωρὸ παιδιά, μᾶς κάψατε...» «Ἐρχεσαι μαζί μας στὸ βουνό;» «Ἐχω γυναίκα καὶ μωρὸ παιδί...» ἔκλαιγε ἄλλος. «Γι' αὐτὸ σᾶς δέσαμε... νὰ δικαιολογηθεῖτε...» Ἀνάμεσα στοὺς κρατούμενους εἶχαμε κι ἕναν ἄρρωστο βαριά, ἔκανε καθεμέρα αἰμόπτυση. Δὲν τοῦ εἶχαμε πεῖ ἀπὸ βραδὺς τίποτα, ξύπνησε μὲ τὴ φασαρία. «Φεύγουμε...» Γιὰ πότε ντύθηκε... Προσκολλήθηκε στὴ δική μας ὀμάδα. Βγαίνομε. Στὴν αὐλή, στὸ σκοτάδι μέσα ξεδιάκρινα καμιόνια ἀστυνομικά, τὰ προσπεράσαμε, ἦτανε μέσα Ἐλασίτες. Φτάσαμε σὲ μιὰ τρύπα τῆς ψηλῆς μάντρας ποὺ τὴν εἶχαν ἀνοίξει ἐπίτηδες. Ἐνας-ἕνας περάσαμε, βρεθήκαμε ἀπ' ἔξω. Κατηφορίσαμε πρὸς τὸ Γουδί, μέσ' ἀπὸ χωράφια. Κοντεύαμε στὰ χτίρια τοῦ Πανεπιστημίου, ἀκούσαμε τουφεκιές. Εἶχαν δόσει συναγερομὸ οἱ χωροφύλακες. Οἱ συνοδοὶ μας Ἐλασίτες μᾶς εἶπανε νὰ προχωρήσουμε πιά μόνοι. Ὁ ἐπικεφαλῆς τῆς δικῆς μας ὀμάδας εἶπε νὰ προχωρήσουμε δυὸ-δυό. Θὰ συναντηθοῦμε στὴν τάδε πλατεῖα στὸ Παγκράτι ὥρα 8. Πήραμε διαφορετικούς δρόμους. Τὸ τουφεκίδι ἐξακολουθοῦσε. Φτάσαμε στὴν πλατεῖα πρὶν τὶς 8. Ὁ πολὺ ἄρρωστος εἶχε κουραστεῖ πολὺ. Μὰ ἡ χαρὰ του ἀπερίγραπτη. Στὸ δρόμο, μὲ τὴν τρεχάλα ἔχασε τὸ ἕνα του παπούτσι. Τὸν καθίσαμε σὲ μιὰ γωνιὰ καὶ τοῦ εἶπαμε ν' ἀπλώσει τὸ χέρι νὰ κάνει τὸ ζητιάνο. Ἐγὼ κι ὁ ἄλλος μπήκαμε σ' ἕνα καφενεῖο, ἤπιαμε κάτι καὶ παίξαμε τάβλι. Μᾶς εἶχανε δόσει ἀπὸ βραδὺς λίγα λεπτά. Στὶς 8 πάλι βρεθήκαμε ὅλοι στὴν πλατεῖα. Κι ἀπὸ κεῖ τραβήξαμε στὸ προσδιορισμένο σπίτι, μιὰ μικρὴ μονοκατοικία, λέγοντας τὸ σύνθημα. Μᾶς περιποιηθήκανε πολὺ. Κατὰ τὶς 10 ἦρθε κάποιος κι ἔφερε τὰ νέα. «Βουίξει ὁ κόσμος, ἔγινε ἀπόδραση ἀπ' τὴ «Σωτηρία», τῶπε καὶ τὸ ραδιόφωνο». Τὸ μεσημέρι πέρασε κι ὁ ἐπικεφαλῆς τῆς ὀμάδας Ἐλασίτης, σιγουρέφτηκε γιὰ μᾶς. Τὴν ἴδια μέρα μᾶς πήγανε σ' ἄλλα σπίτια, φιληθήκαμε καὶ χωρίσαμε. Ἡ Ὄργάνωση ἔβαλε τὸν ἄρρωστο σὲ κλινικὴ, μὲ ψεύτικο ὄνομα. Πέθανε σὲ 3 μῆνες. Κι ἀπ' τοὺς ἄλλους —εἴμαστε 85— ἄλλοι σκοτωθήκανε ἢ ἐκτελεστήκανε στὴν κατοχὴ καὶ ὕστερα, λίγοι, μόνο 5-6 ζοῦμε.

Συνεχίζεται ή αφήγηση τής γυναίκας :

... Έστερα με την απελευθέρωση άχ εκείνες οί πρώτες αξέχαστες ώρες, ή πρώτη χαρά... Είχα ιδεί πριν 20 μέρες πάνω - κάτω έναν Έλασίτη φρουρό, πλησίασα, μούδειξε τὸ δίκωχο, δακρύσαμε κι οί δυό. Μέρα τή μέρα προχωρούσε ή Έλεύθερη Περιοχή: στήν ὁδὸ Πατησίων οί Γερμανοί, στήν Ι. Δροσοπούλου ὁ ΕΛΑΣ. Ἐπὸ κεί, ἀπὸ Πατησίων φεύγανε οί περισσότερες μονάδες. Ἐγὼ ἔτυχα πρὸς τήν Ὀμόνοια. Ἐνα τάνκ με 2 Ναζήδες βλέπω καὶ στριφογυρίζει σὰ χαμένο σκυλί, στὸν κόσμο μέσα, αἰσθάνεσαι κάποιον ἀναβρασμό, λίγο - λίγο γίνεται συνειδητὸ πὼς οί Γερμανοί λείψανε ἀπ' τή μέση, τὸ Γερμανικὸ τάνκ φέρνει βόλτες, κουβεντιάζουνε ὁμάδες - ὁμάδες ὁ κόσμος, ἐνώνονται οί ὁμάδες καὶ μεγαλώνουνε. Μὲς στήν Ὀμόνοια στὸ παλιό τους χτίριο βλέπομε μερικοὺς ἀστυνόμους στὰ μπαλκόνια, κάτω κανεὶς ἀστυφύλακας, ἔξαφανισμένοι ὅλοι κι ή πόρτα τής Ἀστυνομίας κλειδαμπαρωμένη. Μ' αὐτὸ πιά καταλάβαμε καλά, πεισθήκαμε: Φεύγουν οί Ναζήδες. Πιάσαμε φωνάζαμε, φιλιούμαστε, κλαίγαμε, γελούσαμε, ἀνεβαίναν αὐθόρμητα ὅποιοι θέλανε πάνω στὸ βάντρο ἐκεῖνο πὸν ἦταν στημένο γιὰ τοὺς Τροχαίους ἐκεῖ στή διασταύρωση ἔξω ἀπ' τοῦ Μαρινόπουλου μιλοῦσαν στὸ λαὸ «Γιὰ μᾶς δὲν ἦταν 4, ἦταν 8 χρόνια ή σκλαβιά». Ἐτσι φώναζε κάποιος, τὰ δάκρυά του τρέχανε. Θυμοῦμαι πὼς ἐκεῖνο τὸ βράδυ τὸ πρόσωπό μου ἦτανε σὰν παλιὸ παπούτσι, μουσκεμένο καὶ στεγνωμένο, πονοῦσε ἀπ' τὸ γέλιο καὶ τὸ κλάμα πὸν κάναμε. Στή διοίκηση τοῦ ΕΛΑΣ στήν Κυψέλη, πῆγα ἐγὼ τήν εἶδηση, περιμένανε μὰ δὲν ξέρανε τήν ἀποχώρηση. Τρέχω στῆς πεθερᾶς μου, τηγάνιζε μελιτζάνες, γύριζε με τὸ τηγάνι γύρω - γύρω, «ξαναπές το, ξαναπές μου το».

Ἐπὸ κείνη τή μέρα ξεχύθηκε ὁ λαός, ἔπιανε ἀπ' τοὺς συνοικισμοὺς ὁ ξεσηκωμός, κατεβαίνουने πρὸς τήν Ἀθήνα, ξηλώνουने ξύλα, τὰ κάνουने κοντάρια, σκίζουने τὰ λιγοστὰ πανιὰ καὶ σεντόνια γιὰ σημαῖες, γιὰ συνθήματα, σχεδιάζουने, βάφουने. Μερικὲς κοπέλλες πὸν πενθοῦνε, τίς ντύσανε με χρώματα, τής ἀδελφῆς μου πὸν τής εἶχε πεθάνει συγγενῆς τή ντύσανε ἄσπρα με τὸ ζόρι.

Ἐς ἀφίσωμε τὰ κατοπινά: Πὼς χτυπήθηκε ὁ λαὸς κι ἀπὸ ποιόν. Ἐνα βλέπομε: ἀφοπλίστηκε ὁ ΕΛΑΣ, ἔξοπλίζονται οί Δεξιοί, ὁ ἐμφύλιος πόλεμος δὲ θ' ἀργήσει — αὐτὸ θέλουने οί Ἄγγλοι.

Ἐμεῖς με τήν ὑποχώρηση καὶ τή συμφωνία βρεθήκαμε

Εἰς

ἀποστολή

στή Βοιωτία. Σὲ κάθε χωριὸ μαζεύουμε τὰ ὄπλα σὲ σχολεῖα μπροστά, στὶς Ἐκκλησίες. Ἄλλος τῶχε κερδισμένο σὲ μάχη, ἄλλος τῶχε σὰν κειμήλιο, μ' αὐτὰ πολεμήσανε, εἶτε καινούργια εἶτε παλιά, τὰ ρίχνουνε στὸ σωρὸ καὶ φεύγουνε σὰ νὰ τοὺς ἔκοψες καὶ τὰ χέρια. Παραλαβαίνανε οἱ ἔθνοφύλακες. Τραβοῦσαν ὕστερα οἱ δικοὶ μας ἀμίλητοι, ἐδῶ-ἐκεῖ σκόρπιοι, δὲν τοὺς χωροῦσε ὁ τόπος.

Βρεθήκαμε πάλι παράνομοι. Τώρα εἶναι πιὸ στενὰ τὰ πράματα. Ὁ κόσμος τρομοκρατημένος. Πολλοὶ δὲν καταλαβαίνουν ἢ κάνουν πὼς δὲν καταλαβαίνουν τὴν πολιτικὴ τῶν Ἄγγλων, τῶν Δεξιῶν. Θέλουν ἡσυχία. Πολλοὶ χαφιεδίζουν ἐθελοντικά. Δὲ ζητᾶς στὴν τύχη πιά βοήθεια. Μὲ τὸ παιδί μου κοιμηθήκαμε στὸ ρέμα πρὸς τὴν ἅγια Παρασκευή, δὲν εἶχα βρεῖ σπίτι, ἔτσι πέρασα δυὸ νύχτες. Ἀναγκάστηκα πῆγα στὸ σπίτι μας κρυφά, φαινόταν ὅμως τέλεια κλειστό, δὲν ξέρανε οὔτε οἱ γειτόνοι.

Μιὰ συγγενὴς μας πιστὴ ἔφερε στὶς τόσες μέρες κάτι νὰ φᾶμε καὶ νερό· δὲν εἶχε μέσα νερό. Ἐπειτα βρέθηκε ἄλλο σπίτι, ἓνα σὲ προάστειο. Ἦρθε ὁ ἄντρας μου. Ἡ ζωὴ μας ἐκεῖ ἔδειχνε ὁμαλή. Μὰ δὲ βαστᾶ γιὰ μᾶς τέτοια ἡσυχία. Ἐνα πρωτὶ τὸν πῆγα ὡς τὴν πόρτα τοῦ περιβολιοῦ. Εἶχα κακὴ προαίσθηση καὶ πράγματι τὸν πιάσανε μόλις κατέβηκε μὲ τὸ λεωφορεῖο, τὸν γνωρίσανε, μᾶλλον τοῦ εἶχαν ἐνέδρα γιατί βρέθηκαν ἐκεῖ πολλοὶ μὲ στολὴ καὶ μυστικοί. Θὰ ξέραν καὶ τὸ σπίτι. Δὲν ἀργήσανε. Ἡ μικρὴ ἄκουγε θέατρο, ἐτοιμαζόταν γιὰ τὸ κρεβάτι. Χτυπᾶ ἢ πόρτα, χαμηλὰ-χαμηλὰ καὶ σιγὰ γιὰ νὰ μὴν ὑποψιαστῶ. Ἀνοίγω, κάτι αἰσθάνθηκα μέσα μου πὼς ἔσπασε, κατάλαβα. Ἐνας προχώρησε μέσα, εἶδε τὸ παιδί μὲ τὰ νυχτικά του, κάνει πίσω, ἴσως εἶπε μήπως ἔκανε λάθος τὸ σπίτι, μὰ ξοπίσω ἦρθαν πολλοί, ὀλόκληρη δύναμη. Μὲ πῆραν ἀπ' τὴν κουζίνα, ἔβαλα λίγα ροῦχα στὸν μπόγο, μὲ ρωτοῦνε, δὲ μιλῶ, μὲ πέρνουνε, στρίβομε στὸ στενὸ δρομάκι, κάνω πὼς παραπατῶ, πέφτω μὲ τὸν μπόγο πάνω στὸ παράθυρο περνώντας τὸ γειτονικὸ σπιτάκι γιὰ νὰ πάρουν εἶδηση, ξυπνήσανε, φωνάζω «μὲ πιάσανε», αὐτοὶ μὲ γονατίζουν, μοῦ βουλῶσαν τὸ στόμα, ὅμως ἀναψε φῶς ἀπὸ μέσα, πῆραν εἶδηση.

Μὲ βάλανε σ' ἓνα κελλὶ μὲ τὸ παιδί, στὴν ἀπομόνωση. Μείναμε 4 μέρες νηστικές. Δὲν ἦρθε ἀκόμα δικός μας. Γυρίζοντας ἀπ' τὸ ἀποχωρητήριο μιὰ βραδυά, πρὶν μᾶς κλειδώσουνε, κάποιος ἀστυνόμος ἔβαλε στὸ χέρι τοῦ παιδιοῦ

λίγο τυράκι και μιὰ φέτα ψωμάκι, τὸ παιδὶ τὸ πῆρε. Καθὼς ἔτρωγε, τῆς πέσανε ψίχουλα, τὰ μάζεψα και τὰ μάζεψα, τότε αὐτὸ ἀπόμεινε μ' ἀνοιχτὸ στόμα, κατάλαβε πὼς πεινοῦσα, τ' ἄφισε χάμω μπροστὰ του, μὲ τὸ ζόρι τῆς τὸ τάϊσα. Ἐπειτα μᾶς φέραν ἀπ' τὸ σπίτι φαῖ. Πῆσαν φαίνεται ἀπ' τῆ γειτόνισσα τὸ μήνυμα. Δὲν ἀφίσαν ὅμως κανέναν νὰ μᾶς ἰδεῖ. Τρώγαμε ὅ,τι μᾶς φέρνανε μὲ τὰ χέρια, καθόμαστε χάμω κι ἡ μικρὴ γελοῦσε κι ἔλεγε σὰν «ἄ - χ - αῖ - οἱ» δηλαδὴ ἀρχαῖοι, εἶχαμε διαβάσει μαζί Ὀδύσσεια. Τὸ κελλί μας ἦταν περίπου 2Χ3. Κοιμόμαστε και καθόμαστε χάμω. Ἦταν χειμώνας κι ἔκανε κρῦο. Εἶχαμε στρώσει κουβέρτα και γιὰ σκέπασμα ὅ,τι ροῦχο εἶχαμε. Κόντευαν Χριστούγεννα. Ἡ μικρὴ τὸ πῆρε εἶδηση, ἄρχισε μιὰ βραδυὰ νὰ λέει τὸ κάλαντα κι ἔβγαλε ὅ,τι μικροπράματα βρέθηκαν στὴ τζάντα μου: μαντηλάκι, σαπουνάκι, βούρτσα, κορδέλα τῶν μαλλιῶν της και τὰ στόλισε στὴ γωνιά, πὼς «ἔχομε δέντρο» — παρ' ὀλίγο νὰ κλάψω. Ἐπειτα τὴν πῆσαν οἱ συγγενεῖς μου. Τὰ μικρὰ μᾶς τὰ φέρνανε ἢ μᾶς τὰ φέρνανε, ὅπως τοὺς κάπνιζε, γιὰ νὰ σπάσωμε ἐμεῖς οἱ μάνες.

Ἐπειτα μεταφέρθηκα στὴ φυλακὴ. Ἐμεινα ὑπόδικη 2 χρόνια. Ἐπίσης κι ὁ ἄντρας μου. Γράφαμε ἀπ' τὴ μιὰ φυλακὴ στὴν ἄλλη, ὅσα γράμματα ἐπιτρέπει ὁ κανονισμὸς τὰ ἐξαντλούσαμε.

Εἶμαστε τότε κάπου 300 γυναῖκες. Εἶχανε φτάσει 2.000. Πολλὲς ἦταν ἀπὸ χωριά, ὑποφέραν πολύ, δὲν εἶχαν ἄνθρωπο ἔξω νὰ τρέξει οὔτε νὰ τοὺς φέρει τίποτα. Τρώγαμε κατὰ τετράδες, ὅ,τι μᾶς φέρνουν μοιράζεται. Γιὰ κάθε δέμα τρέχει ὅλος ὁ θάλαμος μόνο νὰ ἰδοῦνε, εἶναι ἀνάγκη θαρρεῖς νὰ βλέπουνε τὰ μάτια μας κάτι ἀπ' ἔξω. Ἡ φυλακὴ ἔχει βασανιστικὰ μεγάλα και μικρά. Ἐκείνη τὴν ἐποχὴ εὐτυχῶς, εἶχανε σταματήσει τὶς ἐκτελέσεις. Πάρρα πολλὲς κρατούμενες φοροῦνε μαῦρα, ἔχουνε χάσει 2 και 3 και πὶο πολλοὺς ἀνθρώπους, ὀλόκληρες οἰκογένειες ἔχουν ξεκληρίσει. Μιὰ στὸ διπλανὸ θάλαμο μὲ μαῦρο βαρὺ τσεμπέρι ντυμένη κατάμαυρα, πενθοῦσε ἄντρα και 2 ἀδελφια κι ἀδελφή, φαινότανε μεγάλη, τὴ λέγαμε «θεῖα Βάσω» τὴν ἔτυχα ἕνα πρωὶ νὰ λούζεται, εἶχε κάτι καστανόχρυσά μαλλιά, ἦτανε ἀγνώριστη, πολὺ νέα. Κόπηκε τὸ «θεῖα».

Ξαφνικὰ προσδιορίστηκε ἡ δίκη μας. Μιὰ βδομάδα πρὶν τὸ Πάσχα — μᾶς δυσκόλεψε κι αὐτό. Γιὰ τὸν ἄντρα μου τὸ κατηγορητήριό ἔλεγε «κατασκοπεῖα». Γιὰ μένα πὼς

«δὲν συνέπραξα» μὲ τὰς ἀρχάς, δηλαδή νὰ τὸν καταδόσω. Τρέχανε οἱ δικοί μας, οἱ δυὸ μητέρες κι ἡ μεγαλύτερη κόρη μας ποὺ τὴν εἶχε ἢ γιαγιά της ἀπὸ μικρή. Φροντίζουν καὶ φίλοι. Ὁ καλὸς συνήγορος δὲν εἶναι τόσο πρόχειρος. Πολλοὶ «καλοὶ» φοβοῦνται. Μερικοὶ ζητοῦν μεγάλη ἀμοιβή. Ἄμα δικάστηκε ἄλλος κοντινὸς συγγενής μας εἶχαμε πουλήσει τὸ πατρικό μας σπίτι. Ἄλλοι καλοὶ καὶ ἄπειροι πιέζουνε γιὰ δήλωση, δὲν καταλαβαίνουν ἢ κάνουν πὼς δὲν καταλαβαίνουν.

Τὴ μέρα τῆς δίκης ἡ κλούβα πῆρε τοὺς ἄντρες πρῶτα ὕστερα ἐμένα. Ὁ ἄντρας μου δεμένος ἔσκυβε νὰ μὲ ἰδεῖ, ἀνέβηκα, κάνανε θέση τὰ παιδιὰ καὶ καθίσαμε δίπλα - δίπλα.

Οἱ μάρτυρες ἦταν ὅλοι ἀστυνομικοὶ τῆς Ἀσφάλειας. Καταθέσανε ὅλοι γιὰ «κρατικὰ μυστικά», τί μυστικά δὲν ἀναφέρανε. Οὔτε πράξη ἀναφέρθηκε. Γιὰ ὅσα εἶχαν «μάθει», «πληροφορηθεῖ» προβάλανε τὸ «ἀπόρρητον», τὸ ἴδιο τὸ Στρατοδικεῖο σταματοῦσε τίς ἐρωτήσεις. Ἐπίσης γιὰ τὴν πατριωτικὴ δράση μας ἐπὶ κατοχῆς δὲν ἐπιτρέψανε νὰ κάνουν λόγο οἱ συνήγοροι. Πληροφορηθήκαμε ὕστερα πὼς ἡ δίκη μας ἐπισπεύθηκε γιὰ ν' ἀποδειχθεῖ δῆθεν «ἀπειλή ἐσωτερικοῦ ἐχθροῦ» καὶ νὰ δικαιολογῆται Ἀμερικανικὴ βοήθεια μὲ τὸ δόγμα τοῦ Ἀϊζενχάουερ.

Ὁ ἄντρας μου δικάστηκε σὲ θάνατο. Ἐγὼ σὲ 10 χρόνια. Τὸ Στρατοδικεῖο ἔκανε 6 ὥρες νὰ βγάλει ἀπόφαση. Μᾶς ἐπιτρέψανε ὅλη τὴν ὥρα ἐκείνη κουβεντιάσαμε, λέγαμε ἀστεῖα, ξεγελούσαμε τὴν ἀγωνία μας. Ἡ μικρὴ μας τρύπωσε κοντά, μᾶς φιλοῦσε τὰ χέρια ὅσο ἐμεῖς κουβεντιάσαμε. Ἡ μεγάλη μπαινόβγαινε, ἦταν χλωμὴ, καταλάβαινε. Πήγαμε πάλι στὶς θέσεις μας, ἦρθαν οἱ Στρατοδίκες, ἀκούσαμε τὴν ἀπόφαση ὄρθιοι. Κι ἀμέσως μᾶς πήρανε βιαστικὰ στὴν κλούβα. Θυμοῦμαι μιὰ οἰκογένεια, πατέρας, μάνα κι ἀδελφὴ ποὺ εἶχαν ἓνα νέο παλληκάρι, ὡς 18 χρόνων, κολλήσανε στὸν τοῖχο, κυττάζανε τὸ παλληκάρι, μόνο πὼς τὸ κυττάζανε σὰ νὰ τὸν εἶχανε χάσει κιόλας, δὲ θυμοῦμαι τί ποινὴ τοῦ βάλανε, 20 χρόνια θαρρῶ. Ἄρκετὸς κόσμος περίμενε στὸ πεζοδρόμιο, σηκῶσαν τὴ μικρὴ ψηλά στὰ χέρια καὶ μᾶς χαιρετοῦσε. Μὲ φέραν πάλι πρώτη στὴ φυλακὴ, φιληθήκαμε στὴν κλούβα μέσα μὲ τὸν ἄντρα μου, κατέβηκα τὴ σιδερένια σκαλίτσα καὶ πάλι ἀνέβηκα, φιληθήκαμε ξανά. Δὲ δακρύσαμε καθόλου μπρὸς στὴ φρουρά. Μέσα μὲ παραλάβανε οἱ κοπέλλες, μοῦ εἶχανε φαῖ, τότε ξέσπασα. Μὲ βγάλανε μὲ τὰ μέτρα εἰρηνεύσεως.

9

ΜΙΑ

ΜΙΑ ΓΥΝΑΙΚΑ ΓΙΑ

ΤΟΝ ΑΝΤΡΑ ΤΗΣ

9

Φ

ύγανε ὅλοι, ἀντάρτες καὶ πολιτικοὶ — ἔτσι τοὺς διατάξανε — μοῦ λέγαν νὰ πάω κι ἐγὼ μὲ τὶς οἰκογένειες «δὲν πάω, θὰ μείνω, ἀφοῦ μένει κι ὁ Μανώλης». Ἦμουνα ἔγκυος. Πήγα στὸ χωριό, ἦρθε καὶ κείνος, πήγαμε νὰ πάρουμε τροφίμα, μοιράζανε τὰ κρυμμένα σ' ἓνα χωράφι γιὰ ν'ἀχῶμε τὸ χειμῶνα, δὲν εἶχε μείνει τίποτα, 2 κάσες γάλα βρεθήκανε παραχωμένες, τὶς φορτωθήκαμε. Βρίσκομε στὸ δρόμο ἓναν κι αὐτὸς ἔφτασε καθυστερημένος, γνώριζε τὸν ἄντρα μου, τοῦ τὶς δόσαμε κι αὐτές. «Θὰ πᾶμε σ' ἄλλον κρυψῶνα ἐμεῖς...» μοῦ λέει. Πήγαμε καὶ πιὸ ψηλά, βρίσκομε σ' ἓνα καλυβάκι τρουπωμένα δυὸ μπετόνια λάδι. Τὰ παίρνομε γιὰ τὸ σπίτι, νὰ πάλι στὸ δρόμο ἓνας μπάρμπας του, τὰ φορτώνομε στὸ ζῶ του, αὐτὸς ὅμως τὰ ξεφόρτωσε σπίτι του, τὰ κράτησε, πάει καὶ τὸ λάδι.

Ἐπειτα ἦρθε διαταγὴ «παραδόστε τὰ ὅπλα». Εἶχαν πατήσει τὸ νησί μας οἱ Γερμανοί. Ποιὸς νὰ τὰ παραδόσει... Ἐνα βράδυ ἀκοῦμε στὸ βουνὸ γίνεται μάχη. Ἐκλαιγα. Δὲν εἶχα καὶ κανέναν. Ξεκινῶ νὰ βρῶ τὴ μάνα του νύχτα στὸ ἐξοχικό της, στὸ δρόμο πετάξανε πέρικες, μοῦ λυθήκανε τὰ γόνατα, τέλος φτάνω «ποιός;» Δὲν ἀνοίγει. «Ποῦ εἶναι ὁ Μανώλης;» «δὲν ξέρομε» δὲν ἀνοίγουνε. Πάω παραπάνω σ' ἄλλο καλύβι, λίγο φωσάκι καίει, ὁ λύχνος, εἶναι καρβουνιάρηδες, τὸν ἦβρα ἐκεῖ μ' ἄλλους 5-6, τρώγανε. Τοῦ ἐνοῦς τὰ χέρια εἶναι ματωμένα. Τὸν ρωτῶ, τὰ κυττάζει, ντραπήκε: «Αἵματα εἶναι τοῦ Νικόλα πού τὸν φορτώθηκα». Στὴ μάχη πού ἀκούσαμε τὸ Νικόλα τὸν σκοτώσανε οἱ Γερμανοί.

Ξημέρωσε, φεύγω. «Θ'ἀρθεῖς;» λέω στὸν ἄντρα μου. «Πήγαινε...» μοῦ λέει. Ἐπειτα εἶπα νὰ παραδόσω ἐγὼ

2 όπλα, ένα είχε ό άντρας μου στό σπίτι κι ένα ό κουνιάδος μου, τά πήγα στόν Κοινότητα, νά κερδίσομε καιρό. Κατέβηκε 2-3 φορές εκείνος νύχτα. Πότε στό 'να σπίτι και πότε στ' άλλο. Ένα μεσημέρι χτυπούνε οί καμπάνες, για νά πάρομε είδηση. Έρχονται οί Γερμανοί, αν είχαμε τίποτα νά κρύψωμε ή νά κρυφτούμε. Μόνο μιá γραφομηχανή — τήν έκρυψα μέσ στα ξύλα. Τραβώ για τό βουνό νά είδοποιήσω. Έκει στό δάσος βλέπω έναν, μου φάνηκε για Γερμανός, περπατούσε μ' έναν σκύλο, φοβήθηκα. Μά ήτανε Ιταλός, με ρώτησε για τόν άντρα μου. 'Ο άντρας μου τούς περνούσε με βάρκα στόν Τουρκία για νά μὴν τούς πιάσουν οί Ναζήδες, μά δέν τόν πιστεύτηκα εγώ, βαδίζω. Ανταμώσαμε σ' ένα λόγγο πυκνό, καθίσαμε, κάναμε τηγανόπιπτες. Μας ήβρε ό Ιταλός με τό σκύλο, έφραε και κείνος: «Μπάρο, μπάρο», έλεγε, εγώ έτρεμα μπάς κι είναι βαλτός. Χωρίσαμε πάλι. Τράβηξε απ' τήν άλλη πλευρά του βουνού, είχαν σύναξη. Μιá γρηά τόν άντάμωσε: «για ποϋ;» τόν κατάλαβε άντάρτη, «έχουνε μπλόκο παρακάτω ποϋ πās;» γύρισε πάλι στη δική μας περιφέρεια.

Έπειτα έγινε τό έπεισόδιο πού σκοτώσανε κάποιον χωροφύλακα στόν άγορά μέσα, στό Μεσαίο Χωριό ήρθανε δυό καταζητούμενοι στα δικά μας λημέρια νά τούς κρύψωμε. Όπως και τούς κρύψαμε δυό μήνες. Έστερα είδοποιήσαμε τά σπίτια τους, πήγα στόν Πολιτεία στό γιατρό, ήρθε κι ή μάνα του ένους στό γιατρό και κείνη, συμφωνήσαμε τούς περιλάβανε σε τάδε τοποθεσία, μέσα στό ρέμα. Έστερα τούς κατέβασα και τάπραματάκια τους, κάτι φανελίτσες, τσουράπια. Τ' άφισα στοϋ γιατροϋ.

Μά στενεύανε τά πράματα. Έρευνες κάθε μέρα, πιάναν κόσμο, φοβερίζανε. Απόμεινα κι εγώ στό βουνό.

Τώρα ποιό λέμε τό δεύτερο άντάρτικο για τό τελευταίο; Πόσα χρόνια μας κυνηγοϋνε... Τό 'να πόδι στό σπίτι μας τ' άλλο στό βουνό... Φυτέψαμε και κάτι χωραφάκια νά 'χωμε τίποτα φασουλάκια, μελιτζάνες. Μιá μέρα πάω νά ποτίσω, είχαμε κεί και φουρνάκι, θα φούρνιζα ψωμί, άκούω σφύριγμα δυνατό και μιá φωνή φωνάζει: «Νά κρυφτείτε θα ψάξουνε άπόψε τά καλύβια». Είμαστε με τή μάνα μου, φύγαμε μονομιās. Είχανε πατήσει τό χωριό, πιάσανε πολλούς. Κάμποσοι λέγανε ψέμματα για νά γλυτώσουνε πώς είδανε τόν άντρα μου, στό τάδε ξοχικό μας, πώς έχομε τά όπλα εκεί. Έμεϊς πάλι ποϋ νά πāμε; Τόν

είδοποιήσαμε και πήγαμε πάλι σ' άλλο καλύβι πιό ψηλά. Είχαμε και μαντρι άλλοτες εκεί. Έκει μᾶς ἤρθανε μιὰ νύχτα, κοιμούμαστε στὸ δῶμα, χτυποῦνε: «'Ανοίξτε θὰ σπάσωμε τὴν πόρτα...» —«Κατεβαίνομε, νὰ ντυθοῦμε προῶτα, μήτε οἱ Γερμανοὶ δὲν κᾶναν ἔτσι καῦμένα παιδιὰ». Ψάξανε παντοῦ ἀπ' τὴ γκλαβανὴ στὸ κατώϊ, σηκῶσαν τὶς πλάκες. «Στείλε μήνυμα στὸν ἄντρα σου νὰ παραδοθεῖ» μοῦ λέει ὁ ἐπικεφαλῆς «γι' αὐτὸ σ' ἀφίνομε ἢ δι' ἄλλοιῶς δὲ θὰ ζήσει κανεὶς σας...»

Ἄνταμώσαμε σ' ἓνα παλιὸ ἀμπέλι σὲ μιὰ κλειστὴ πλαγιὰ τοῦ βουνοῦ, εἴμαστε κρυμμένοι χαμηλά, ἐγὼ ἔκλαιγα, πὼς φοβοῦμαι πιά, ὅπου πηδᾶ μπροστὰ μας ἓνας μ' ὄπλοπολυβόλο, σημαδεύει ἐμένα: «φῦγε, σὲ σκοτώνω ἐγὼ προῶτος, σᾶς σκοτώνω καὶ τοὺς δυό, τράβα στὸ χωριό...» Φοβήθηκε μήπως τὸν μαλακώσω κι ἔρθει μαζί μου... λέει κι ὁ ἄντρας μου: «Τράβα, γυναῖκα, πάρε πέτρα καὶ βάν' τη στὴν καρδιά σου, μὴν ξανάρχεσαι...»

Φάγαμε ξῦλο πολὺ τότες ὑπόφερε ἀπ' τοὺς Μάηδες ὅλο τὸ χωριό. Ἐπειτα μᾶς ἐκτοπίσανε, μᾶς σηκώσανε νύχτα. Ἐγὼ μάλιστα ντρεπόμουνα, τ' εἴμαστε ληστές, ποῦ μᾶς πᾶνε; Μᾶς κλείσανε σὲ μιὰ καπναποθήκη, ἐκεῖ βάζανε καὶ τοὺς ὀμηρους ἐπὶ Κατοχῆς, ἦτανε κι ἄλλες μανάδες, ἀδερφές ἀπὸ ἄλλα χωριά. Στυλώθηκε ἡ καρδιά μου. Τὸ παιδί μου ποὺ ἦτανε 4 χρονῶ τὸ πῆρε ἡ μάνα μου. Ὅμως ἀρρώστησα, μὲ πῆγαν στὸ Νοσοκομεῖο κι ἀπ' τὸ Νοσοκομεῖο σὲ 4-5 μέρες μᾶς μπαρκάρανε γιὰ τὸν Πειραιᾶ. Ροῦχα δὲν εἴχαμε. Ἀπὸ Πειραιᾶ μᾶς μπαρκάρανε γιὰ Βόλο. Ἀπὸ Μεταγωγῶν σὲ Μεταγωγῶν, ἀπὸ ἀμπάρι σ' ἀμπάρι. Ἀπὸ Βόλο σὲ Τρίκερι σὲ πᾶνε μὲ μπενζίνα. Τὴ μπενζίνα ποὺ μεταφέρει καὶ τὰ τρόφιμα. Κατεβαίνουνε οἱ κρατούμενες στὸ γυαλὸ καὶ ξεφορτώνουνε τὰ τσουβάλια, τὶς κάσες σὰ χαμάληδες. Πάνω-πάνω στὴν κορφή τοῦ νησιοῦ ἔχει ἓνα παλιὸ μοναστήρι. Στὰ καλὰ κελιά μένουνε οἱ χωροφύλακες, ἡ φρουρά. Σὲ κάτι μισογκρεμισμένα ἔχουν ἐμᾶς τὶς ἀνταρτο-οικογένειες. Ἀπ' τὴν Ἑλλάδα ὅλη, Θεσσαλία, Ἡπειρο, Ρούμελη ἀπ' ὅλα τὰ παλликаροχώρια.

Στὴν πλαγιὰ παρακάτω εἶναι ἄλλο Στρατόπεδο, πιὸ αὐστηρὸ γιὰ γυναῖκες ποὺ ἔχουνε τὴν ἰδεολογία τους. Τὶς ἔχουνε σὲ τσαντήρια μεγάλα καὶ μικρά.

Ἡ τυραννία ἢ μεγάλη ἐκεῖ τὸ νερό. Τὰ πηγάδια εἶναι γλυφά, ρηχά, ἔπρεπε νὰ τὰ χτυπήσεις προῶτα μὲ λοστὸ νὰ βγάλουνε λίγο νερὸ γιὰ ν' ἀνασύρεις. Στάμνες, ντενε-

κέδες, ούρά. Κι ὅ,τι ἄλλο δοχεῖο. Ἐμα πληθύνουμε ἀναγκαστήκανε ν' ἀνοίξουνε κι ἄλλα πηγάδια. Ἰδια κι αὐτά. Τὸ φαῖ, ἄς τὸ ποῦμε φαῖ, μακαρόνι νερόβραστο, φασουλάδες μὲ καμιὰ δεκαριά φασόλια πάνω - πάνω κάθε μερίδα, νερόπλυμα, ἔβλεπες δυὸ - τρεῖς στάλες τὸ λάδι, πῶς ρίχνουνε οἱ γριές στὴν κούπα γιὰ ξεμάτιασμα. Ψωμί μιὰ γωνιὰ ὅλο τὸ εἰκοσ τετράωρο. Ροῦχα γιὰ ὕπνο μᾶς στείλανε μετὰ ἀπὸ καιρό. Μαζεύαμε ἀστιβιές, στρώναμε καὶ γιὰ τὴν ὑγρασία. Στὸ νησάκι τοῦτο εἶναι οἱ καιροὶ πολὺ ἄστατοι, ἐκεῖ πού ἔκαιγε ὁ ἥλιος ἔψηνες ψωμί, ἐκεῖ φουρτούνιαζε καὶ σκοτείνιαζε τὸ πέλαγος, κατακλυσμός. Ἐβλεπες τὶς γυναῖκες μαζωμένες μὲς στὴ μέση στὴ σκηνὴ νὰ βαστοῦνε τὸ στῦλο νὰ μὴν πέσει, ἄλλες χεροδύναμες νὰ κρεμιοῦνται στὰ σκοινιά κι ὁ ἀγέρας νὰ τὰ σηκώνει ὅλα καὶ νὰ μουσκεύομε. Μαζεύαμε βρόχινο νερὸ καὶ σὲ ντενεκέδες ὅποτε μπορούσαμε. Γιὰ νὰ πλύνομε καὶ νὰ πλυθοῦμε κατεβαίναμε στὴ θάλασσα.

Σὲ λίγο καιρὸ μὲ φώναξε ὁ ἐπικεφαλῆς τῆς φρουρᾶς μὲ καλόπιανε γιὰ δήλωση «νὰ ταχτοποιηθῶ νὰ πάω σπίτι μου...» Ἐμα εἶδε πῶς δὲν πιάνουν τέτοια — πῶς ν' ἀρνηστῶ τὸν ἄντρα μου; — μὲ φοβέριξε πῶς θὰ μὲ στείλει στ' ἄλλο Στρατόπεδο. Τοῦ λέω: «Ἐ, ἄς πάω, νὰ γνωρίσω κι ἄλλον κόσμο». Φρένιασε. Μὲ τὴν αἰτία τούτη μᾶς χωρίζανε, χωρίζανε μάνες ἀπὸ κόρες, ἀδελφές ἀπὸ ἀδελφές.

Ἐμα μᾶς κατεβάσανε στὸ Κάτω Στρατόπεδο δὲ μᾶς δίνανε σκηνές, μείναμε πολλὲς μέρες στὸν ἥλιο γιὰ τιμωρία. Τέλος μᾶς παραχωρήσανε μιὰ γιὰ 15 ἄτομα. Ἐκεῖ μαθαίναμε εἰδήσεις, λαβαίναν ἐφημερίδες ἦτανε πολλὲς μορφωμένες, εἶχανε τάξη, μάθαμε πολλά. Ἐκεῖ πρωτάκουσα καὶ πῶς πιάστηκε ὁ ἄντρας μου, μιὰ γριὰ μου τότε, ἀνταρτομάννα, δὲν πίστευα, μοῦλεγε πῶς εἶναι ζωντανὸς καὶ τὸν ἔχουν φυλακὴ. Ἐλαβα ὕστερα γράμμα τοῦ κουνιάδου μου. Ἐλαβα καὶ δικό του πού ἔλεγε «μάθε ὅτι πιάστηκα εἶμαι γερός». Σὲ λίγον καιρὸ μᾶς στείλανε πίσω, ἔτρεξα στὴ φυλακὴ κατὰ πρῶτο δὲ μου ἐπιτρέψανε, ὕστερα τὸν εἶδα. Μὲ βοηθήσανε δυὸ, ἄς εἶναι καλὰ δυὸ δικηγόροι, ἄς μὴν ἦταν δικοὶ μας, ἄς εἶναι καλὰ, βαστάξανε πίσω τὴν ὑπόθεση, δὲν ἐκτελούσανε πιά. Εἶναι τώρα 16 χρόνια φυλακὴ. Ἄχ, πότε θὰ λάβει τέλος τόση τυραγνία...

10

ΜΙΛΑ

ΕΝΑΣ ΑΔΕΛΦΟΣ ΓΙΑ

ΤΟΝ ΑΔΕΛΦΟ ΤΟΥ

10

Σ τὸ χωριό μας σὰ νὰ μὴν εἶχαμε Κατοχή. Ἄργησαν νὰ φανοῦνε οἱ Γερμανοὶ κι οἱ Τσολιάδες. Δυὸ ἀδέρφια μας εἶχαν πάει στὸ Ἀλβανικό, γυρίσανε κι οἱ δυό. Ἐπειτα πρῶτος ἐγώ, πλησίασα τὴν ὀργάνωση, καλοκαίρι τὸ 41 ἦτανε, μαζεφτήκαμε σὲ κάποιο χωράφι, ἀπὸ κεῖ ξεκινήσαμε γιὰ ΕΠΙΟΝΙΤΕΣ. Ὅταν μίλησα τοῦ ἀδερφοῦ μας τοῦ μεγάλου ἔφαγα χαστούκι. Αὐτὸς ποὺ ἔγινε Καπετάνιος καὶ εἶναι φυλακὴ. Σιγὰ - σιγὰ γίναμε πολλοί. Κατάλαβε κι ὁ ἀδερφός μου. Εἴμαστε ἀγρότες σχεδὸν ὅλοι. Εἶχαμε λίγη περιουσία, σταφίδα.

Ἐγὼ ἤμουν ἀ σύνδεσμος. Πρῶτη φορὰ χτυπηθήκαμε στὴ Χ. Κόψανε οἱ δικοὶ μας τὴν κυκλοφορία 5 - 6 μέρες σ' ὅλους τοὺς δρόμους, περιμένανε τὴ Γερμανικὴ φάλαγγα. Φάνηκε τέλος, ἦταν βράδυ, σούρ'πο. Ἦταν κάπου 250 Γερμανοὶ καὶ καμιὰ δεκαπενταριά τὰ φορητά. Οἱ δικοὶ μας ἀπ' τὸ καρτέρι τοὺς ρίξανε πίσω στὶς στροφές, στὴ ρεματιά. Ἐμεῖς δὲν εἶχαμε ὅπλα βαριά, στὰ καμιόνια τους εἶχανε ὡς καὶ ὄλμους. Ξαφνιαστήκανε, βάσταξε ἡ μάχη ὡς 4 ὥρες. Χαλάστηκαν ὅλοι. Ἀπὸ μᾶς 2 θύματα: πεταχτήκανε ἀπ' τὸ χαντάκι ποὺ ἦτανε ἀκροβολισμένοι ἕνας Καπετάνιος μας, ἦτανε Κρητικὸς καὶ μιὰ κοπέλλα δική μας, τοὺς ἔρριξε μὲ τ' ὄπλο πολυβόλο ἕνας τραυματίας Γερμανὸς κάτω ἀπ' τ' αὐτοκίνητο. Δὲν κἀνανε ὡστόσο ἀκόμα κείνη τὴν ἐποχὴ ἀντίποινα. Μόνο μπλόκους στὰ χωριά. Εἶχαμε βίγλες. Χτυπούσαμε συναγερομό, χτυπούσαμε τὶς καμπάνες, ἀδειαζε τὸ χωριό, μόνον 2 - 3 μένανε μέσα μὲ διαταγὴ κι ἄλλοι τίποτα γέροι. Πάνω σὲ μπλόκο σὲ μιὰ παγὰνα στὰ χωράφια πιάσαν καὶ τὴ μάνα μας καὶ τὴν ἀδερφή μας, τὶς φορτῶσαν σὲ φορητά. Δὲν τὶς χτυπῆσαν τότες, τοὺς πῆγαν καὶ ψωμί, τοὺς ρίξαν σ' ἕνα χτίριο

μέσα καμιά σαρανταριά, στην Π. τούς είχαν φέρει, τούς είπανε πώς θα εκτελεστούνε στην πλατεία. Τους κατεβάσανε μάλιστα μιὰ Κυριακή πρωτὶ στην πλατεία, κόσμος μαζεμένος πολὺς γύρω-γύρω, τὰ πολυβόλα σὲ μιὰ πλευρά, τύχη τους καλή, πέρασε ἀεροπλάνο — ποιὸς ξέρει τ' ἦτανε, χτυποῦν συναγερμό, τρέξαν οἱ φρουροὶ ὅλοι στὸ ὑπόγειο, τσολιάδες καὶ Γερμανοί, ἕνας τσολιάς, ὁ τελευταῖος πρὶν κρυφτεῖ, φωνάζει στοὺς δικούς μας «φύγετε». Κι αὐτὸς ὁ ταγματασφαλίτης ἔπειτα ἔφραε ξύλο πολὺ, τὸν τσακίσαν, σὲ λίγον καιρὸ παρουσιάστηκε στὸ βουνό, πῆρε κι ἕνα ὄπλοπολυβόλο. Τὸκλεψε μὲ τὶς ταινίες.

«...Ἐμεῖς σκορπίσαμε στὴ στιγμή, πήραμε τὸ βουνὸ ἀπ' τὰ ξένα χτήματα, φτάσαμε στὰ δικά μας, τὶς 6 ὥρες τὶς κάναμε 3, βγαίνομε στὸ καλύβι μας, πέσαμε ξερές...» Ἔτσι μᾶς τὰ ἱστοροῦσε ἡ μάνα μας.

Κίνησα τότε μάλιστα νὰ δῶ κι ἐγὼ τὴ μάνα μας ποὺ γλύτωσε. Κίνησα νύχτα, ἐμεῖς κρυβόμαστε μὰ καὶ κυκλοφορούσαμε ἔξω ἀπ' τὰ χωριὰ ἐλεύτερα. Μὲ βρίσκουν οἱ δικοί μας, μοῦ λένε θὰ πᾶς νὰ φέρεις χαρτί, μᾶς χρειάζεται. Βγάζαμε δελτία, τυπώναμε προκηρύξεις, πέρναμε εἰδήσεις, εἶχαμε ράδιο. Ἦρθε καὶ μιὰ κοπέλλα μαζί, μιὰν ἀδύνατη. Τότες εἴμαστε ὅλοι σπάγγοι. Μπήκαμε στὸ χωριό, πήγαμε στὸν ὑπεύθυνο, μᾶς τὸ παράδοσε, τὸ ζωστήκαμε λοιπὸν κατάσαρκα, περάσαμε ἀπ' τὴ μιὰν ἄκρη στὴν ἄλλη, τὰ πήγαμε, τὰ παραδόσαμε.

Ἐπειτα ἔγινε χειρότερη τρομοκρατία. Ἦρθε στὴν Περιφέρεια ὁ περιβόητος ὁ Στ. Ἐγὼ κεῖνον τὸν καιρὸ συνόδευα ἐφόδια. Εἶχα κινήσει μὲ 12 ζῶα γιὰ τὴν Α., πηγαίναμε οἰνόπνευμα, μέσα σὲ βαρέλια σιδερένια. Νύχτα βαδίζαμε, ἀπὸ χωριὸ σὲ χωριὸ κάθε τόσοις σταθμοὺς ἀλλάζαμε ζῶα. Ἐρχόταν 1-2 ἀπ' τὸ χωριὸ ἀπὸ κοντά, ὕστερα πέρναν τὰ ζῶα καὶ γύριζαν. Εἶχαν μεγάλη προθυμία ὁ κόσμος. Κάναμε 4 μερόνυχτα στὸ δρόμο. Περάσαμε ἀπ' τὸ χωριὸ Α., ἦταν ἔρημο, καμένο, τῶχαν κάψει πρὶν δυὸ μέρες. Δὲν πλησίαζε κανεὶς. Ποῦ ν' ἀλλάξωμε ζῶα; Περάσαμε ὡστόσο καὶ τὴ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ, δὲ μᾶς πῆραν εἶδηση. Φρουρούσανε ὡς 200 σ' ἐκεῖνα τὰ μέρη. Τέλος, πιάσαμε τὴν κορφή. Τέλος φτάσαμε, παραδόσαμε τὸ φορτίο. Εἶχα ἐγὼ ἄλογο δικό μου, καλὸ ἄλογο, μοῦ φαίνεται ὁ γυρισμὸς εὐκόλος. Μαθαίνω πὼς ἔφτασε στὴν περιφέρεια ἐκεῖνη ὁ Στ., εἶχαν μαζεφτεῖ πολλοὶ καὶ δικοί μας. Στὴ βάση ἐκεῖ συνάντησα καὶ τὸν ἀδερφό μου. Οἱ

ταγματασφαλίτες λίγοι. Τὸν Στ. τὸν φέραν γιὰ ἐνίσχυση μὰ δὲν ἔβγαινε ἀπ' τὸ χωριό.

Ἐμεῖς ρίξαμε προκηρύξεις γιὰ νὰ δόσωμε νὰ καταλάβει ὁ κόσμος νὰ μὴ συνεργαστοῦνε μὲ προδότες καὶ Γερμανούς. Σὲ 2 μέρες μπήκαμε καὶ στὸ χωριό. Ἦρθαν μαζί μας καὶ 2 παπάδες καὶ 2 Ἑγγλέζοι ἀπ' τοὺς κρυμμένους ποῦχαν μαζεφτεῖ στ' ἀντάρτικο, ζητήσαμε τὸ Στ., δὲ μᾶς δέχτηκε. Μᾶς ἔστειλε μήνυμα νὰ τὸν συναντήσωμε σ' ἓνα χτῆμα στὸν κάμπο, στὸν Ἄη Γιαννάκη πὺ εἶναι κάποιο ξωκκλήσι, μᾶς μῆνυσε καὶ «μολὼν λαβέ». Γυρίσαμε στὴ βάση. Ἐκεῖ ξενυχτήσαμε στ' ἀμπέλια μὲ τὶς χλαῖνες, εἶχαμε ὅμως ἐτοιμασία καλή, ξαναειδοποιοῦμε τὸ χωριό «φύγετε γιὰτὶ ἂν ὁ Στ. πολεμήσει θὰ καῖτε», φύγανε οἱ μισοί, ἔμεῖς προχωρήσαμε, 3 φάλαγγες, μπλοκάραμε τὸ χωριό, χτυπηθήκαμε στὴν πλατεῖα, στοὺς δρόμους εἴμαστε πάνω ἀπὸ 3.000 καὶ κείνοι ὡς 2.000, νικηθήκανε. Ἄλλοι σκορπίσανε, ἄλλους πιάσαμε. Ὁ Στ. κλείστηκε μὲ 4 δικούς του στὸ παλιὸ φρούριο, ἤθελε νὰ πολεμήσει μὰ δὲν πρόλαβε. Σπάσαν τὸν κλοιὸ οἱ δικοί μας καὶ σκοτώθηκε μοναχὸς του. Δὲν τὸ βαστοῦσε νὰ πιαστεῖ.

Γιὰ τέτοιες μάχες πὺ δόσαμε μὲ Γερμανούς καὶ μὲ γερμανο-ράλληδες πὺ φοροῦσαν τὴ στολή τους, σήμερα μᾶς δικάζουνε, ὁ ἀδελφός μου εἶναι ἀκόμα φυλακή. Μᾶς ἀφοπλίσανε πρῶτα κι ὕστερα μᾶς κατάντησαν νὰ κρυβόμαστε, σὲ ρεματιές καὶ σὲ σπηλιές κρυβόμαστε.

Τὸν ἀδερφό μου τὸν εἶχαμε σ' ἓνα λαγούμι κρυμμένον, σὲ μιὰ ρεματιὰ τοῦ πηγαίναμε φαῖ ὅποτε βρῖσκαμε καιρό. Ἐνα πρωῖ μὲ πιάσαν πὺ γύριζα, πέταξα πέρα τὸ ἄδειο κονσερβοκοῦτι, γυάλιζε καὶ τὸ εἶδανε, μὲ βάλαν κάτω, μοῦ σπάσαν 2 παῖδια. Ἐνας τσοπάνος τὸν πρόδοσε. Πόσα χρόνια τώρα; Εἶναι δικασμένος ἰσόβια, ἀπὸ φυλακὴ σὲ φυλακὴ τὸν τραβοῦνε.

11

ΜΙΑ Α

ΕΝΑΣ ΘΕΙΟΣ ΓΙΑ

ΤΟΝ ΑΝΗΨΙΟ ΤΟΥ

11

Απ' τοῦ Θόδωρου τὴν οἰκογένεια δὲν ἀπόμεινε κανεῖς. Δυὸ θεῖοι ἀπὸ τῆ μάνα του, ἀμ' δὲν εἶναι αὐτοὶ γιὰ νὰ τοῦ στείλουνε τίποτα κεῖ πού εἶναι φυλακὴ. Δὲ θὲν ν' ἀκούσουν μηδὲ τ' ὄνομά του. Πατέρας, μάνα, ἕνας ἀδερφός του, ὡς κι ἡ γιαγιὰ τοῦ Θόδωρου, πᾶν ξεγράφησαν, τοὺς ἔφαε τὸ σκοτάδι. Αὐτοὺς νὰ τοὺς θυμᾶστε, μὴν τὸ πάρτε ἀψήφιστα, ἔχουν ἄλλη μιὰ καταδίκη αὐτοὶ πού δὲν ἔχουν δικό τους νὰ τοὺς παρασταθεῖ.

Ἐπὶ κατοχῆς ὁ Θόδωρος πήγαινε σχολεῖο, ἦταν δὲν ἦταν 13 χρονῶ, μὰ δαίμονας. Τὸν ἔπρηζε τὸ δάσκαλο. Τὶς προάλλες ἔκανε ἀναφορὰ τὸ χωριό, ζητοῦσαν ἀμνηστία, ἔβαλε ὑπογραφή κι ὁ δάσκαλος — εἶναι πιά συνταξιούχος. Κι ἅμα ἔφτασε στ' ὄνομα τοῦ Θόδωρου δάκρυσε: «Εἶχα μανία μὲ τὰ πουλάκια νὰ τὰ πιάνω, θυμᾶσαι κουμπάρα, κι αὐτὸ τὸ ἄθλιο μοῦ χαλοῦσε τ' ἀγκίστρια. Θυμᾶσαι πῶς μοῦ κρέμασε στ' ἀγκίστρι ἕνα ψόφιο κοτσίφι γιὰ κοροϊδία...»

Ἐστερα παρᾶτησε ὁ Θόδωρος τὸ σχολεῖο, κάνει τὸ σύνδεσμο στ' ἀντάρτικο. Ποιός τὸν ἔπιανε στὸ δρόμο, ἦταν ἀπιαστος, τὸ εἶπαμε. Ἦταν κι ἄλλοι 3-4 συνομήλικοι φέρνουνε σημειώματα, περνοῦν τὶς γερμανικὲς γραμμές. Στὰ δεκάξη-δεκαφτὰ χρόνια του κατατάχτηκε. Ὁπου σαματᾶς καὶ μπλόκος ὁ Θόδωρος πρῶτος. Μιὰ φορὰ κατέβηκαν οἱ ἀντάρτες στὸ χωριό, χτυποῦν οἱ καμπάνες, τραγούδια σύναξη.

Τ' ἀπομεσήμερο στὴ δημοσιά, 2 ὥρες δρόμο, στὸ ρίζωμα παίρνουν εἶδηση οἱ Γερμανοί. Αὐτὸς πού μιλοῦσε τὴ γλώσσα τους τὸν εἶχαν μπροστά, δὲν ἦταν καὶ τέλεια πουλημένος. Ἐκανε πῶς ἔχασε τὸ μονοπάτι, τὰ χιόνια πολλά, ἡ καρδιά τοῦ χειμῶνα. Κι οἱ μέρες μικρές, βλέπουν οἱ

Γερμανοὶ μιὰ καλύβα, ἔβγαινε καπνός, ἦταν ἕνας ἀντάρτης μέσα, εἶχε φωτιά ὁ ἀθεόφοβος. Ἄς εἶναι, τοὺς ξέφυγε. Οἱ Γερμανοί, μείναν τὴ νύχτα στὴ φωτιά, κερδισμένη πάει μιὰ νύχτα. Ταχιά πέσαν στὸ χωριὸ μὰ ἦταν εἰδοποιημένοι, μόνο γυναῖκες λιγοστές. Βγαίν' ἡ μάνα τοῦ Θόδωρου ἀψήφιστα πὼς τάχα πάει στὴ βρύση, ἐκεῖ κατάμεσα στὴν Ἀγορὰ τῆς ρίξανε. Πέφτει μπρούμητα, τὴν πῆρε στὴν κοιλιά. Κάνει νὰ τραβηχτεῖ στὴν ἄκρη, σέρονεται, ξαναρίξανε, τὴ λιανίσανε. Δυὸ γειτόνισσες, κι αὐτὲς πάεναν τάχα στὴ βρύση, τὴ βλέπουνε, κάνουνε μιὰ μπρὸς νὰ τρέξουνε νὰ τὴ σηκώσουνε, τοὺς ρίχνουνε, κάνουν πίσω, μιὰ μπρὸς, δυὸ πίσω, σάματι χορεύουνε χορό. Ἔτσι σκοτώθηκε τοῦ Θόδωρου ἡ μάνα.

Κάψαν καὶ τὸ σπίτι τους. Τότες κήκε κι ἡ γιαγιά. Μπορεῖ καὶ νὰ λαθεύω, δυὸ φορὲς κάψαν τὸ χωριὸ μας.

Ὁ πατέρας του, ὁ ξάδερφός μου, αὐτὸς πὼς σώθηκε ἀπ' τοὺς Γερμανούς. Πὲς πὼς ἦτανε θάμα. Τοὺς εἶχαν πιασμένους καμιὰ εἰκοσαριά ποῦχαν παιδιὰ ἀντάρτες. Τοὺς τραβοῦσαν ὄξω ἀπ' τὸ χωριὸ σὰ σφαχτά, τοὺς εἶχαν περασμένη θελιά στὸ λαιμὸ νὰ πᾶν νὰ τοὺς κρεμάσουν στὸ ρέμα, στὰ δυὸ πλατάνια στὸ Μύλο παραπάνω. Πάνω στὴν ὥρα νὰ οἱ ἀντάρτες κατάρραχα, τὰ ὄπλα τους γιαλίζανε, εἶχανε ὡς καὶ κανονάκια, ὄπλα τότες ἄφθονα. Ριχτήκανε στοὺς Γερμανούς, τοὺς διαλύσανε. Σηκωθήκανε οἱ δικοί μας. Χαρές. Μὰ ὁ πατέρας τοῦ Θόδωρου σκοτώθηκε μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση — μαύρη ἀπελευθέρωση. Τὸν πέτυχαν οἱ τρομοκράτες, οἱ ἐθνοφυλάκοι, ἀκοῦς; αὐτοὶ ποὺ τάχαν καλὰ μὲ τοὺς Γερμανούς καὶ κάψαν τὸν κόσμο. Τὸν πέτυχαν στὸ χωράφι του, τὸν σκότωσαν μὲς στὸ φράχτη. Ποῦ ὄπλα; Τοὺς τάχαν παρμένα τότες. Τὰ ξέρετε καὶ σεῖς.

Ἐηγάτε μου τώρα, πὼς ἦρθαν ἔτσι τὰ πράματα, ὁ Θόδωρος νᾶναι δικασμένος. Κι ὁ ἀδερφός του ὁ Δῆμος πάει κι αὐτός, τουφεκίστηκε ἀκοῦς, τουφεκίστηκε... Γλυτώνεις ἀπ' τοῦ χάρου τὰ δόντια, τὰ δίνεις ὅλα γιὰ ὅλα στὴν πατρίδα, καὶ νὰ τώρα διωγμοί, νὰ ἐκτελεσμοί, τὰ καλλίτερα παλλικάρια βαρυποινῖτες...

Ἄκοῦς καταλόη... Καὶ τί βάνω ἐγὼ στὴν ἄκρια; Τί νὰ τοῦ πάω; Ἐνα πακέτο τσιγάρα. Μὰ οὔτε καὶ τσιγάρα ἐπιτρέπουνε. Δέμα μόνο τὸ Πάσχα. Καὶ ἂν βρεθῆ κανένας φύλακας χριστιανός... Τάχα δὲν εἴμαστε «στενοὶ» συγγενεῖς... Τάχα τοῦ ἀφίσανε συγγενῆ στενὸ οἱ ἀνάξιοι ποὺ ξεκληρίζουνε τοὺς ἄξιους...